

Ілляшенко Т. Д., Жук Т. В.

Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи НАПН України, м. Київ

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ БАТЬКАМ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Реформування освіти дітей з особливими освітніми потребами (тут поняття «діти з особливими освітніми потребами» застосовується до дітей з порушеннями психофізичного розвитку), спрямованої на їх інтеграцію у суспільстві, впровадження різних форм навчання, зокрема, інклюзивного, ставить високі вимоги до психолого-педагогічної компетентності батьків. Дієвіше реалізуються права і обов'язки батьків, без згоди і участі яких не можуть здійснюватися ніякі заходи щодо діагностичного обстеження, навчання і виховання дитини, що тягне за собою і підвищення вимог до здатності батьків приймати оптимальні для забезпечення інтересів дитини рішення.

Тимчасом залучення до співпраці батьків показує, що традиційні рекомендації, які надаються їм щодо корекційної роботи з дитиною, не мають достатньої ефективності. Причиною є те, що не враховуються специфічні психологічні особливості сім'ї, які виникають в умовах тривалого стресу у зв'язку з народженням дитини з порушеннями психофізичного розвитку (Левченко І. Ю., Ткачова В. В., 2008).

Усвідомленню проблем батьків означеної категорії дітей сприяв ряд досліджень на пострадянському просторі, в тому числі й в Україні, які здійснюються в останні десятиліття (Кукуруза А. В., 2013; Мамайчук І. І., 2013; Красильникова Є. Д., 2013; Тичина К. О, 2018; Шипіцина Л. І., 2005 та ін.).

Встановлено, що досі взаємодія з сім'єю, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами, була досить однобічною і зводилась головним чином до проблем навчання і виховання дитини. Сама сім'я з її емоційним станом, особливостями внутрішніх сімейних взаємин часто залишається поза увагою. Тимчасом у міру усвідомлення проблем батьків зміцнюється переконання, що тільки комплексне і багатоаспектне вивчення сімейного середовища, у якому зростає дитина з особливими освітніми потребами, може відкрити ресурс для оптимізації її навчання, розвитку і соціальної інтеграції.

Значущою для розуміння психологічного стану батьків і всієї подальшої взаємодії з ними, спрямованої на розвиток і соціальну адаптацію дитини, на наш погляд, була констатація підсвідомого неприйняття батьками порушення розвитку дитини, а відтак і її самої. Встановлено (Ткачова В. В., 2004), що біля половини батьків не має мотивації прийняття порушень у розвитку дитини. Потреба у прийнятті порушення пов'язана з потребою любити дитину не залежно від труднощів, які виникають у неї.

Відсутність такої потреби призводить до явного чи прихованого відкинення дитини. Звідси витікає смислового бар'єру між батьками і фахівцями, який не дозволяє налагодити плідну співпрацю на користь дитини. Ворожість батьків до фахівців, яка часто спостерігається особливо у процесі діагностичного обстеження дитини, пов'язується саме з прихованим емоційним неприйняттям її (Мамайчук І. І., 2013).

Емоційне ставлення до дитини прямо пов'язане зі стилем сімейного виховання. У цілому встановлено, що переважним стилем виховання дітей з психофізичними порушеннями є гіперопіка, яка набуває різних відтінків у залежності від особливостей порушень у дитини і від сімейної атмосфери, починаючи з симбіозу і самозречення батьків і закінчуючи емоційним відчуженням та використанням гіперопіки як простішого способу догляду за дитиною порівняно з набагато складнішим її навчанням навичок самостійності.

Тимчасом установка на соціальну інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами передбачає подолання утриманських тенденцій, які підживлюються гіперопікою у їх вихованні, та натомість формування активної особистості.

Отже, надання психолого-педагогічної допомоги батькам, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, виходить далеко за межі включення їх у навчально-виховну роботу з дитиною і передбачає вивчення та корекцію: 1) особистості батьків; 2) взаємин між членами сім'ї, пов'язаних з народженням і вихованням дитини з порушенням психофізичного розвитку; 3) стилю батьківсько-дитячих стосунків; 4) оздоровлення спілкування батьків у соціумі та знаходження шляхів їхньої самореалізації.

Осередками, які здатні надавати батькам різнобічну психолого-педагогічну допомогу можуть і повинні стати інклюзивно-ресурсні центри, які сьогодні в Україні переживають період свого становлення. Саме інклюзивно-ресурсний центр, відкритий до застосування сучасного світового досвіду соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами, може стати осередком впровадження і сучасних методів допомоги їхнім батькам.

Насамперед, потребує оцінки і асиміляції досвід психолого-медико-педагогічних консультацій у роботі з батьками, які протягом років, що передували створенню інклюзивно-ресурсних центрів, почали активно впроваджувати різні форми залучення батьків до співпраці.

У психолого-педагогічній роботі з батьками окреслилися два напрямки, практично дуже пов'язані між собою. Такими є:

1) освітня робота з батьками, підвищення їхньої психолого-педагогічної компетентності у виховній і корекційно-розвитковій роботі з дитиною з конкретних питань;

2) оздоровлення психологічного стану батьків, підвищення їхньої соціальної активності і здатності до конструктивної взаємодії з фахівцями, спрямованої на допомогу дитині у навчанні, розвитку і соціальній адаптації.

Освітня робота з батьками охоплює широке коло питань і різні форми їх розв'язання, починаючи з публічних лекцій, зокрема, у батьківських громадських організаціях, виступів у засобах масової інформації і закінчуючи індивідуальними консультаціями з окремих питань розвитку дитини, її спілкування, соціально-трудової адаптації.

Серед різних форм освітньої роботи з батьками найбільшого впровадження набули демонстраційні заняття, коли батьки спостерігають певні педагогічні прийоми під час корекційно-розвиткової роботи фахівця з їхньою дитиною та отримують пояснення їх значення.

Найбільшого включення батьків у розвиткову роботу з дитиною досягнуто в осередках впровадження раннього втручання (Кукуруза А. В., 2013; Васильковська С. І., 2015).

Позитивний вплив демонстраційних занять на батьків, цілком доступних для більшості з них, виходить далеко за межі тільки надання їм практичних навичок у навчанні і розвитку дитини. Вони допомагають подолати пасивність батьків, які побачивши позитивні зрушення у знаннях і вміннях дитини завдяки і їхнім зусиллям, набувають більшої впевненості у власних можливостях і стають відкритішими до продуктивної взаємодії з фахівцями та іншими батьками. Крім того, розширення педагогічних умінь виступає хорошим підґрунтям для підвищення мотивації до спілкування з дитиною, поглиблює і наповнює новим змістом емоційні контакти з нею та сприяє подоланню гіперопіки завдяки можливості пересвідчитись у її здатності набувати навичок самостійності. Тому демонстраційні заняття як такі, що викликають у батьків спочатку вузький, чисто прагматичний інтерес, відкривають шлях для всіх інших форм психолого-педагогічної роботи з ними аж до перебудови стилю виховання і оптимізації батьківсько-дитячих стосунків.

Значно меншим є досвід психолого-медико-педагогічних консультацій у наданні психологічної допомоги батькам, які переживають у зв'язку з психофізичними порушеннями розвитку дитини складні життєві колізії.

Подолання дефіциту спілкування батьків здійснювалося через організацію переважно святкових зустрічей. Деякі обласні і районні консультації створювали батьківські клуби, у яких зустрічі набували більшої періодичності. Цінність таких зустрічей незаперечна і заслуговує всілякої підтримки.

Психолого-медико-педагогічні консультації майже не торкалися конкретних психологічних проблем, які виникають у батьків, що виховують дітей з порушеннями розвитку, зокрема, емоційного стану батьків та факторів, які його зумовлюють, батьківсько-дитячих стосунків та їх впливу

на перебіг виховання і розвитку дитини та ін. Розв'язання цих питань потребувало потужнішої методичної бази і спеціально підготовлених фахівців-психологів.

У цілому започатковані у психолого-медико-педагогічних консультаціях форми допомоги батькам не набули системності і здебільшого були епізодичними, ініційованими окремими консультаціями. Тому здобутий позитивний досвід з цього питання повинен знайти продовження у інклюзивно-ресурсних центрах на якісно вищому рівні:

1) психологічний супровід батьків, які виховують дітей з порушеннями психофізичного розвитку повинен набути системності та увійти в перелік обов'язкових функцій інклюзивно-ресурсного центру;

2) система психолого-педагогічних послуг, які надаються батькам повинна включати діагностику, консультування та корекцію виявлених порушень або не достатньої ефективності у сімейному вихованні і розвитку дитини;

3) інклюзивно-ресурсний центр повинен мати у своєму складі психолога, основною функцією якого є організація психологічного супроводу батьків. Такий психолог повинен володіти методами діагностики рис особистості батьків, порушень у сімейних взаєминах, зокрема, батьківсько-дитячих стосунках та причинах їх виникнення, а також здійснювати індивідуальну консультативну і групову роботу з батьками.

4) Подальшого розвитку потребує освітня робота з батьками, особливо з групами батьків, де можна успішно поєднувати розв'язання навчальних і психокорекційних завдань.

Стратегічними завданнями психологічного супроводу батьків в інклюзивно-ресурсному центрі є:

1) пом'якшення психологічної травмованості батьків та допомога прийняти порушення розвитку дитини, отже, досягнути безпосереднього емоційного прийняття і самої дитини;

2) оздоровлення взаємин у сім'ї, зокрема, спілкування з дитиною, яка має порушення в психофізичному розвитку;

3) поліпшення соціального функціонування батьків;

4) підвищення інтересу і компетентності батьків щодо навчання, виховання і розвитку дитини.

Усі окреслені завдання взаємно проникні і розв'язуються в комплексі заходів психологічного супроводу батьків, починаючи з діагностики, консультування та корекційного втручання.

Формою групової роботи з батьками, яка дає багато простору для різних корекційних заходів, є батьківський семінар. Залежно від завдань, які розв'язуються у групі, вона може формуватися із батьків як за особливостями порушень у їхніх дітей, так і за якоюсь проблемою (наприклад, гіперопіка), важливою для виховання дітей з різними порушеннями. Продуктивність роботи групи тим вища, чим чіткіше

спланована і організована його робота: чітко фіксована періодичність зібрання, його тривалість, тематика, яка планується з активною участю батьків і їхніх побажань.

Певну частину часу у роботі семінару можна відводити для традиційних форм навчання у вигляді лекцій психолога, який веде заняття в групі, або, за потреби, запрошених інших фахівців. Проте основне завдання семінару – активна робота самих батьків у процесі групової дискусії, виконанні та обговоренні тематичних домашніх завдань, рольової гри тощо.

Актуальним питанням є підготовка психологів до психолого-педагогічної роботи з батьками. Таку роботу доцільно включити у план діяльності обласних ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти та у план підготовки психологів до роботи в інклюзивно-ресурсних центрах. Спецкурси з такої роботи є необхідними у фаховій підготовці психологів у відповідних вищих навчальних закладах.

Каменщук Т.Д.,

*Український науково-методичний центр
практичної психології і соціальної роботи,*

*Навчально-методичний центр
психологічної служби системи освіти*

Вінницької області, м. Вінниця

РІВНЕВА МОДЕЛЬ ЗАСВОЄННЯ ПРОСТОРОВИХ ЗНАКІВ ТА СИМВОЛІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ДЛЯ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Психолого-педагогічна технологія з використання 4-ьох рівневої моделі засвоєння просторових знаків та символів спрямована на формування соціальних компетентностей з урахуванням рівня складності засвоєння просторових знаків та символів покладена в основу корекційної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями.

Зважаючи на те, що умовами розвитку дитини є її біологічні фактори, вроджені властивості організму, то джерелом розвитку, його рушійною силою, подразником, є соціальні фактори: від середовища, в якому перебуває дитина, і до активної взаємодії дитини з цим середовищем. Значущим для розуміння сутності дитини є положення про те, що вищі психічні функції є соціальними за своїм походженням (. Шляхи та прийоми засвоєння соціального досвіду є історично напрацьованими, удосконалюючись, вони передаються від покоління до покоління. Розраховані вони на індивіда з повноцінною нервовою системою та аналізаторами, які забезпечують нормальне прийняття та опрацювання інформації Виготський Л.С., 1983).

Діти, які мають ті чи інші розлади у діяльності центральної нервової системи та аналізаторів, не можуть привласнити соціальний досвід тим самим шляхом, що й діти з нормальним психофізичним розвитком, оскільки